FORSLAG TIL AFGØRELSE FRA GENERALADVOKAT SIEGBERT ALBER

fremsat den 16. maj 2002 [1]

I — Indledning

1. I den foreliggende præjudicielle sag har Immigration Appeal Tribunal (herefter »den forelæggende ret«) anmodet Domstolen om at fortolke artikel 3, stk. 2, i Kommissionens forordning (EØF) nr. 1251/70 om arbejdstageres ret til at blive boende på en medlemsstats område efter at have haft beskæftigelse dér [2]. Anmodningen er fremsat i forbindelse med et afslag på tilladelse til tidsubestemt ophold i Det Forenede Kongerige til en afdød EF-arbejdstagers familiemedlemmer (hustru og børn).

II — De relevante retsregler

2. Artikel 1 i forordning nr. 1251/70 definerer forordningens anvendelsesområde som følger:

»Bestemmelserne i denne forordning gælder for en medlemsstats statsborgere, der har været beskæftiget som arbejdstagere på en anden medlemsstats område, samt for deres familiemedlemmer som fastsat i artikel 10 i Rådets forordning (EØF) nr. 1612/68 om arbejdskraftens frie bevægelighed inden for Fællesskabet.«

3. I artikel 2 i forordning nr. 1251/70 fastsættes betingelserne for arbejdstageres opnåelse af ret til at blive boende:

»1. Følgende arbejdstagere har ret til at blive boende på en medlemsstats område:

a) den arbejdstager, som på det tidspunkt, hvor han ophører med sin beskæftigelse, har nået den alder, der i denne stats lovgivning er foreskrevet som betingelse for at oppebære alderspension, og dér har haft beskæftigelse i de sidste 12 måneder og i de sidste tre år uafbrudt har haft fast ophold der

1 — Originalsprog: tysk.

2 — Kommissionens forordning af 29.6.1970, EFT 1970 II, s. 348 (herefter »forordning nr. 1251/70« eller »forordningen«).

b) den arbejdstager, der, efter i mere end to år uafbrudt at have haft fast ophold på denne medlemsstats område, ophører med at have lønnet beskæftigelse som følge af varig uarbejdsdygtighed. [...]

c) [...]

2. [...]«

4. I artikel 3 i forordning nr. 1251/70 fastsættes følgende betingelser for en arbejdstagers familiemedlemmers ret til at blive boende:

»1. En arbejdstagers familiemedlemmer, som omfattes af denne forordnings artikel 1, og som bor sammen med denne på en medlemsstats område, har ret til fortsat at blive boende der, hvis arbejdstageren efter artikel 2 har erhvervet ret til at blive boende på denne medlemsstats område, og de har også denne ret efter arbejdstagerens død.

2. Hvis arbejdstageren i øvrigt er afgået ved døden under sin erhvervsmæssige beskæftigelse og før opnåelse af ret til at blive boende på vedkommende medlemsstats område, har familiemedlemmer ret til fortsat at blive boende der på betingelse af:

— at arbejdstageren ved sin død har opholdt sig på denne medlemsstats område uafbrudt i mindst to år

— eller er afgået ved døden som følge af en arbejdsulykke eller af en erhvervssygdom

— [...].«

5. Hvad angår betingelserne og beviset for »varigheden af fast ophold« bestemmer artikel 4:

»1. Varigheden af fast ophold som nævnt i artikel 2, stk. 1, og i artikel 3, stk. 2, kan attesteres ved benyttelse af ethvert i opholdslandet anvendt bevismiddel. Den berøres hverken af midlertidigt fravær, der ikke overstiger i alt tre måneder pr. år, eller af længere fravær på grund af aftjening af værnepligt.

2. [...].«

6. Forordningens artikel 5 fastsætter en frist for at udøve retten til at blive boende, uden at medlemsstaternes vedvarende forpligtelse til at lette genindrejse på deres område for arbejdstagere, som har forladt det efter i længere til at have haft fast ophold og beskæftigelse dér, derved berøres:

»1. For udøvelse af retten til at blive boende har vedkommende en frist på to år regnet fra det tidspunkt, hvor retten er opnået i henhold til artikel 2, stk. 1 a) og b), og artikel 3. Han kan inden for denne periode forlade medlemsstatens område, uden at hans ret til at blive boende berøres heraf.«

7. Artikel 7, stk. 1, i Immigration Act 1988 indeholder en udtrykkelig undtagelse til den almindelige ordning om bevilling af opholdstilladelse, der gælder til fordel for personer, der kan gøre rettigheder gældende i henhold til fællesskabsretten:

»Der kræves ikke i henhold til [Immigration Act 1971] tilladelse til indrejse eller ophold [...] i tilfælde, hvor den pågældende har ret hertil på grundlag af en rettighed, der kan gøres gældende i henhold til fællesskabsretten, eller enhver bestemmelse, der er truffet i medfør af Section 2(2) i European Communities Act 1972.«

III — Faktiske omstændigheder og retsforhandlinger

8. Rama Givane, henholdsvis ægtefælle og far til sagsøgerne i hovedsagen, var portugisisk statsborger. Under udøvelse af sine rettigheder efter EF-traktaten indrejste han den 15. april 1992 til Det Forenede Kongerige for dér at arbejde som køkkenchef. Han fik bevilget en arbejdstilladelse for fem år. Han opholdt sig i Det Forenede Kongerige uafbrudt i tre år [3] indtil den 10. april 1995. Derefter rejste han til Indien og blev der i ti måneder.

9. Den 16. februar 1996 vendte Rama Givane tilbage til Det Forenede Kongerige, ledsaget af sin ægtefælle, Nani Givane, og hans tre børn, Vashuben Givane, Vinodbhai Givane og Subashkumar Givane, der alle fire er indiske statsborgere. Han havde fået bevilget en EU-opholdstilladelse med gyldighed indtil den 21. juli 2002. Familiemedlemmerne, som ledsagede ham, var i besiddelse af en EØS-opholdstilladelse for familiemedlemmer [4].

10. Den 11. november 1997, dvs. 21 måneder [5] efter hans tilbagevenden til Det Forenede Kongerige, afgik Rama Givane ved døden som følge af *nyresvigt* og *kronisk*

3 — Nærmere bestemt tre år på nær fem dage.
4 — EEA Family Permit.
5 — Nærmere bestemt 21 måneder på nær fem dage.

hepatitis, der i det konkrete tilfælde ikke skal betragtes som erhvervssygdomme.

11. Afdødes familiemedlemmer (herefter »sagsøgerne«) indgav i medfør af artikel 2, stk. 1, i forordning nr. 1251/70 en ansøgning om at kunne forblive i Det Forenede Kongerige. Ved Secretary of States afgørelse af 21. august 1998 fik de afslag på deres ansøgning om tidsubestemt opholdstilladelse. Myndigheden antog, at Rama Givane ikke havde haft uafbrudt ophold i den i bestemmelsen forudsatte betydning i de to år, der gik forud for hans død.

12. Sagsøgerne indbragte denne afgørelse for domstolene. Den kompetente appelsinstans har udsat sagen og forelagt Domstolen følgende præjudicielle spørgsmål:

»1) Kræver artikel 3, stk. 2, i forordning (EØF) nr. 1251/70, at de to års uafbrudt ophold skal være tilbagelagt i den periode, der ligger umiddelbart forud for en arbejdstagers død, eller kan denne periode tilbagelægges ved en uafbrudt opholdsperiode, der vedrører et tidligere tidspunkt i arbejdstagerens liv?

2) Hvis der ikke gælder et krav om, at den nævnte toårsperiode skal være tilbagelagt umiddelbart forud for arbejdstagerens død, forholder det sig da således, at de under denne periode optjente rettigheder kan bevares efter en fraværsperiode fra EU-opholdsstaten, der er længere end de tre måneder, der er angivet i artikel 4, stk. 1 (hvilket har den virkning at afbryde perioden for uafbrudt ophold i den i sagen omhandlede opholdsstat), når arbejdstageren en gang har tilbagelagt en sådan to års opholdsperiode?

3) Såfremt spørgsmål 2 besvares bekræftende, er den deraf følgende ret til at bevare den fordel, der er forbundet med tidligere uafbrudte opholdsperioder, selv om der har været efterfølgende afbrud i opholdet, da undergivet nogen begrænsninger?

4) Såfremt spørgsmål 3 besvares bekræftende, hvori består da disse begrænsninger, og hvilke faktorer skal den nationale ret tage i betragtning ved afgørelsen af, om afbrydelser i opholdet medfører bortfald af retten til at støtte ret på tidligere opholdsperioder?

5) Kan den afdøde arbejdstagers familiemedlemmer støtte ret på artikel 3, stk. 2, i en situation, hvor arbejdstagerens ti måneders fraværsperiode udgør mindre end en tredjedel af

perioden med uafbrudt ophold og mindre end en femtedel af den samlede tid, som arbejdstageren tilbragte i opholdsstaten forud for sin død?«

13. Det Forenede Kongeriges regering, den tyske regering og Kommissionen har afgivet indlæg under sagens behandling for Domstolen.

IV — Parternes argumenter i hovedsagen

14. Sagsøgerne og den sagsøgte myndighed har ikke afgivet indlæg under sagens behandling for Domstolen. Deres argumenter er hentet fra forelæggelseskendelsen.

1) *Sagsøgerne*

Sagsøgerne gør gældende, at artikel 3, stk. 2 i forordning nr. 1251/70, som fandt anvendelse på Rama Givane, kun krævede, at han havde opholdt sig i UK som EU-arbejdstager uafbrudt i to år på et eller andet tidspunkt inden sin død. Ifølge sagsøgerne opstiller forordningen ikke yderligere krav om, at disse to år skal være tilbagelagt umiddelbart forud for hans død. Da Rama Givane opfyldte dette krav i perioden mellem april 1992 og april 1995, skal hans familiemedlemmers ansøgning om ret til tidsubegrænset ophold imødekommes.

15. Da Rama Givane fra april 1992 til april 1995 har opholdt sig i Det Forenede Kongerige i en uafbrudt periode på over to år, er den første del af betingelserne i artikel 3 i forordning nr. 1251/70 opfyldt. Formuleringen, at arbejdstageren »ved sin død har opholdt sig [...] uafbrudt«, indeholder ikke et yderligere krav om, at det uafbrudte ophold skal være tilbagelagt på et bestemt tidspunkt. Formuleringen angiver snarere den seneste dato for, hvornår perioden på to år skal være afsluttet.

16. Denne ordlydsfortolkning bekræftes ved en formålsbestemt fortolkning af artikel 3, stk. 2. Til støtte for en sådan fortolkning kan følgende omstændigheder nævnes:

a) Præamblen til forordning nr. 1251/70 anerkender, at EU-arbejdstagere har behov for at være sammen med deres familiemedlemmer, og at disse familiemedlemmer skal kunne opnå ret til ophold på visse særlige betingelser.

b) Rom-traktatens artikel 39 bestemmer, at »[a]rbejdskraftens frie bevægelighed sikres inden for Fællesskabet.«

c) Arbejdskraftens frie bevægelighed er et vigtigt økonomisk grundlag for Rom-traktaten. Det må følge heraf, at arbejdstagere ikke må blive afholdt fra at udøve deres ret til fri bevægelighed af bekymring for at blive adskilt fra deres familier og for deres familiemedlemmers velfærd, når de flytter med dem.

17. Hvis denne fortolkning lægges til grund i det foreliggende tilfælde, betyder det, at såfremt Rama Givane havde grund til at tro, at han kunne dø af naturlige årsager inden for de næste to år, da han sidste gang forlod Indien, og at en fortolkning som den, den sagsøgte myndighed har anlagt, ville blive lagt til grund, ville han henset til hans familiemedlemmers velfærd have afholdt sig fra at udøve sin ret til fri bevægelighed.

18. Sagsøgerne har medgivet, at når forordningen undergives en formålsbestemt fortolkning i en situation, hvor det uafbrudte ophold på to år før arbejdstagerens død er tilbagelagt mere end tre måneder forud for arbejdstagerens fravær fra værtslandet, skal et sådant fravær undergives en rimelig begrænsning. Ved fastsættelsen af denne rimelige begrænsning skal der anlægges proportionalitetsbetragtninger.

2) *Den sagsøgte myndighed*

19. Den sagsøgte myndighed gør gældende, at den naturlige forståelse af artikel 3, stk. 2 i forordning nr. 1251/70 er, at den uafbrudte opholdsperiode på to år skal være tilbagelagt umiddelbart forud for arbejdstagerens død. Dette fremgår navnlig af udtrykkene »ved sin død« og opholdt sig [...] »uafbrudt«. Ved sagsøgernes fortolkning bliver ordene »ved sin død« i artikel 3, stk. 2, derimod overflødige og unødvendige.

20. Endvidere opfylder den sagsøgte myndigheds udlægning af artikel 3, stk. 2, formålet med forordning nr. 1251/70. Formålet med forordningen er, som det angives i præamblen, at sikre arbejdskraftens frie bevægelighed ved at garantere bopælens stabilitet og sikkerhed for retten til at blive boende, når arbejdsforholdet ophører, ved at sikre arbejdstagerne, at de kan ledsages af deres familier, og ved at sikre, at sidstnævnte i form af afledte rettigheder fra arbejdstageren får en tilsvarende sikkerhed for ret til ophold i medlemsstaten. Retten til at forblive opstår som en kombination af opholds- og beskæftigelsesperioder i medlemsstaten. I forordningens artikel 2, stk. 1,

såvel som i artikel 3, stk. 2, lægges der vægt på, hvilke opholds- og/eller beskæftigelsesperioder der er blevet tilbagelagt umiddelbart forud for beskæftigelsens ophør.

21. En arbejdstagers og dennes families interesser kræver, at såfremt den periode, hvor der erhverves ret til fast bopæl i henhold til artikel 2, stk. 1, afbrydes som følge af en arbejdstagers tidlige død, skal familien have ret til at forblive, såfremt forbindelsen til værtslandet er tilstrækkeligt klart etableret. Denne konklusion er imidlertid kun relevant, hvis forbindelsen til værtslandet har eksisteret i en rimelig periode forud for arbejdsophøret.

22. Endvidere indebærer sagsøgernes udlægning usikkerhed og yderligere kriterier, der ikke kan udledes af forordningen.

V — De intervenerende parters argumenter ved Domstolen

1) *Det Forenede Kongeriges regering*

23. Det Forenede Kongeriges regering baserer først og fremmest sin argumentation på en ordlydsfortolkning, idet den foretager en sammenligning mellem den engelske, den franske og den tyske version af forordning nr. 1251/70. Den konkluderer, at en analyse af den franske og den tyske version fjerner den eventuelle tvivl, der måtte findes i den engelske version af forordningen for så vidt angår den tidsmæssige sammenhæng mellem de to års uafbrudt ophold, der kræves, og arbejdstagerens død. Opholdsperioden skal ifølge Det Forenede Kongeriges regering ligge umiddelbart forud for dødsfaldet.

24. Formålet med forordningen bekræfter denne fortolkning. Ligesom arbejdstagerens erhvervelse af den primære ret til at blive boende i medfør af forordningens artikel 2, stk. 1, er forbundet med opfyldelse af visse betingelser, gælder det samme for hans familiemedlemmers afledte rettigheder. Hvis processen til erhvervelse af ret til permanent ophold i medfør af forordningens artikel 2, stk. 1, bliver afbrudt ved arbejdstagerens tidlige død, kræver hensynet til arbejdstageren og hans familie, at sidstnævnte er berettiget til at blive boende i værtslandet, hvis tilknytningen til dette land er tilstrækkelig etableret. Det gælder kun, hvis en væsentlig periode til skabelse af en sådan tilknytning ligger forud for ophøret med erhvervsudøvelse. Hvis arbejdstageren ikke havde ret til at blive boende på medlemsstatens område, har hans familiemedlemmer det heller ikke efter hans død. Forordningen har til formål at sikre fortsættelse af en stabil tilværelse, hvilket forudsætter eksistensen af en sådan struktur. Derfor gælder fristen på to år ifølge forordningens artikel 3, stk. 2.

25. Der er desuden megen usikkerhed forbundet med sagsøgernes synspunkt. Det vil være nødvendigt at foretage yderligere vurderinger, som ikke er foreskrevet i forordningen. Kriterierne for den af sagsøgerne fremførte proportionalitetsprøvelse fremgår ikke af forordningen. Det midlertidige fravær fra værtslandet reguleres i forordningens artikel 4. Fraværsperioder, der er længere end de heri angivne, afbryder ikke alene opholdets »uafbrudte« karakter, men ophæver en allerede erhvervet retsstilling.

2) *Den tyske regering*

26. Ifølge det af det tyske regering fremførte synspunkt skal de to års uafbrudt ophold, der kræves efter artikel 3, stk. 2, ligge umiddelbart forud for arbejdstagerens død. Regeringen henviser i den forbindelse til den tyske version af forordningen [6]. Ifølge forordningens artikel 4, bliver det faste ophold afbrudt, hvis arbejdstagerens fraværsperioder overstiger tre måneder. Ved fornyet indrejse begynder en ny periode med uafbrudt ophold at løbe. Tidligere ophold »fortabes«. Denne fortolkning bekræftes af forordningens opbygning. I artikel 2, stk. 1, litra a) og b), henviser udtrykket »uafbrudt« ligeledes til opholdets minimumsvarighed.

6 — »Seit mindestens zwei Jahren«.

27. Den tyske regering betragter det af sagsøgerne fremførte kriterium om en »rimelig begrænsning af fraværsperioden« som vilkårligt. Meningen og formålet med retten til ophold efter artikel 39, stk. 3, litra d), EF forudsætter en vis fodfæstethed i opholdslandet. Det kommer til udtryk ved kravet om uafbrudt ophold i en periode på mindst to år.

3) *Kommissionen*

28. I sit indlæg indleder Kommissionen med at foretage en sammenligning mellem de forskellige sproglige versioner af artikel 3, stk. 2, i forordning nr. 1251/70 og konstaterer, at dens ordlyd i princippet muliggør begge fortolkninger. Ifølge den engelske, spanske, portugisiske og svenske version af bestemmelsen kan det efter Kommissionens opfattelse anses for fuldt ud tilstrækkeligt til at begrunde en ret til ophold, at arbejdstageren har opholdt sig på værtsmedlemsstatens område uafbrudt i to år på et hvilket som helst tidspunkt, hvorimod den tyske, franske og italienske version af bestemmelsen forudsætter, at opholdsperioden på to år vedvarer frem til det tidspunkt, hvor arbejdstageren afgår ved døden.

29. I henhold til Domstolens faste praksis skal fællesskabsforordningerne altid fortolkes ensartet på baggrund af versionerne på

alle de officielle sprog[7]. Ifølge Kommissionen er det dog kun sidstnævnte gruppe af de gennemgåede versioner, der er forenelig med samtlige sproglige versioner af forordningen, hvorfor hensynet til en ensartet fortolkning taler for dette synspunkt. Endvidere er perioden på to år udtrykkelig knyttet til tidspunktet for dødsfaldet. Denne tilknytning ville være overflødig, hvis tidspunktet for dødsfaldet ikke skulle anses for at bringe det uafbrudte ophold til ophør.

30. Selv hvis det antages, at arbejdstagerens uafbrudte ophold på to år ikke skal ligge umiddelbart forud for hans død, består der under alle omstændigheder ikke en ret til ophold for sagsøgerne. I henhold til artikel 3, stk. 1, er det en betingelse for, at familiemedlemmerne kan blive boende, at de opholder sig sammen med arbejdstageren på medlemsstatens område. Dette må også gælde efter artikel 3, stk. 2, i forordning nr. 1251/70, da retten til at blive boende efter artikel 3, stk. 1 og 2, kun adskiller sig fra hinanden ved, at arbejdstageren efter stk. 2 er afgået ved døden, før han erhvervede ret til at blive boende i den berørte medlemsstat. I medfør af forordningens artikel 3, stk. 1, afleder familien imidlertid sine rettigheder fra den retsstilling, som arbejdstageren allerede havde opnået, hvorimod forordningens artikel 3, stk. 2, tildeler familiemedlemmerne en selvstændig ret, som de opnår på grundlag af en tilstrækkelig tilknytning til værtslandet. Da sagsøgerne ikke havde opholdt sig sammen med Rama Givane på Det Forenede Kongeriges område fra april 1992 til april 1995, har de i det konkrete tilfælde ikke ret til at blive boende.

7 — Dom af 12.7.1979, sag 9/79, Koschniske, Sml. s. 2717, præmis 6.

VI — Vurdering

Indledende bemærkninger

31. Det bemærkes, at procesdeltagernes divergerende synspunkter er baseret på en fortolkning af henholdsvis ordlyden, systematikken og formålet med forordning nr. 1251/70. De relevante bestemmelser bør følgelig fortolkes med største forsigtighed og omtanke.

32. Den forelæggende ret har stillet sit første spørgsmål for at få afklaret, om det uafbrudte ophold i en periode på to år, som er fastsat i forordningens artikel 3, stk. 2, skal ligge *umiddelbart* forud for arbejdstagerens død, eller om der ligeledes kan være tale om opholdsperioder, der ligger længere tilbage, hvis de i øvrigt opfylder de betingelser, der gælder vedrørende art og længde. Det første spørgsmål består således af to dele. For det første spørgsmålet om den tidsmæssige sammenhæng mellem de to års uafbrudt ophold, der giver ret til at blive boende, og tidspunktet for dødsfaldet, og for det andet spørgsmålet om, hvorvidt perioder der, henset til deres varighed og intensitet, i sig selv opfylder kravet til

uafbrudt ophold i mindst to år, skal tages i betragtning.

33. Hvor den første del af spørgsmålet har været genstand for udførlig drøftelse, er spørgsmålets andet del næsten blevet forbigået i de indlæg, der er afgivet for Domstolen. I alle indlæg har der været henvist til forordningens artikel 4, og alle har argumenteret for, at fraværsperioder, der overstiger tre måneder, bevirker, at tidligere opholdsperioder fortabes. Det har i den forbindelse imidlertid ikke været fremført, at denne bestemmelse kun vedrører den periode, hvorunder en sikker retsstilling oparbejdes, såvel hvad angår arbejdstagerens ret til at blive boende i medfør af artikel 2, stk. 1, som hans familiemedlemmers ret hertil efter forordningens artikel 3, stk. 2. Forordningens artikel 4 foreskriver intet om, hvorledes det forholder sig med en allerede opnået ret til at blive boende.

34. I nedenstående argumentation må man derfor ikke glemme begge aspekter af den forelæggende rets første spørgsmål.

Svaret på de præjudicielle spørgsmål

35. Ifølge artikel 39, stk. 3, litra d), EF indebærer arbejdskraftens frie bevægelighed ligeledes retten til »at blive boende på en medlemsstats område på de af Kommissionen ved gennemførelsesforordninger fastsatte vilkår efter at have haft ansættelse der«. Kommissionen har fastlagt disse vilkår i forordning nr. 1251/70.

36. De rettigheder, arbejdstageren tildeles ved artikel 39 EF, medfører i princippet også afledte rettigheder for familiemedlemmerne. Betingelserne for familiemedlemmernes ret til at blive boende er ligeledes indeholdt i forordning nr. 1251/70. Ifølge artikel 3, stk. 1, har familiemedlemmer kun ret til at blive boende, hvis arbejdstageren selv har opnået en sådan ret under de i artikel 2, fastsatte betingelser. Afgår arbejdstageren ved døden under sin erhvervsmæssige beskæftigelse, før han har erhvervet ret til at blive boende på vedkommende medlemsstats område, har familiemedlemmer alligevel ret til fortsat at blive boende på de i betingelser, der er fastsat i artikel 3, stk. 2, i forordning nr. 1251/70.

37. Forordning nr. 1251/70 finder anvendelse i den foreliggende sag, fordi Rama Givane opholdte sig i Det Forenede Kongerige som arbejdstager i artikel 39 EF og forordning nr. 1251/70's forstand. Sagsøgerne er familiemedlemmer i den i artikel 1 i forordning nr. 1251/70 sammenholdt med artikel 10 i forordning (EØF) nr. 1612/68 om arbejdskraftens frie bevægelighed inden for Fællesskabet [8] anførte betydning. Artikel 10, stk. 1, litra a) i forordning

8 — Rådets forordning af 15.10.1968, EFT 1968 II, s. 467.

nr. 1612/68 foreskriver: »Følgende personer har uanset nationalitet ret til at tage bopæl hos en arbejdstager, der er statsborger i en medlemsstat og er beskæftiget på en anden medlemsstats område:

a) hans ægtefælle og deres efterkommere i lige linje, der er under 21 år eller forsørges af ham [...]«

38. For at kunne besvare det af den forelæggende ret stillede spørgsmål om, hvorvidt det er en forudsætning for familiemedlemmernes ret til at blive boende, at arbejdstageren har haft uafbrudt ophold på en medlemsstats område i mindst to år umiddelbart forud for sin død, eller om det er tilstrækkeligt med et uafbrudt ophold i en periode af samme længde, der er tilbagelagt på et tidligere tidspunkt, skal artikel 3, stk. 2, i forordning nr. 1251/70 fortolkes i overensstemmelse med forordningens ordlyd, systematik, hensigt og formål.

39. Den engelske version af bestemmelsen, der ganske vist er genstand for tvisten i hovedsagen, er neutral hvad angår den tidsmæssige forbindelse mellem det uafbrudte ophold i to år og tidspunktet for dødsfaldet. Det hedder blot, at »the worker, on the date of his decease, had resided continuously in the territory of that Member State *for at least two years*[9] «. Ifølge denne formulering vil det være tilstrækkeligt, at arbejdstageren har opholdt sig uafbrudt på den berørte medlemsstats område i en periode på to år på et givet tidspunkt før sin død.

40. Neutrale er ligeledes de sproglige versioner af forordningen på nederlandsk (»gedurende«), portugisisk (»pelo menos dois anos«), spansk (»un mínimo de dos años«) og svensk (»under minst två år«).

41. Den tyske, franske og italienske version af bestemmelsen tyder derimod på, at det uafbrudte ophold på to år skal ligge umiddelbart forud for tidspunktet for dødsfaldet. I den tyske tekst kræves, at arbejdstageren har opholdt sig i medlemsstaten »seit mindestens zwei Jahren«. For så vidt knytter ordet »seit« (siden) tidspunktet for dødsfaldet til en periode, der fortsat løber. Hvis man ville have lagt et hvilken som helst tidligere tidspunkt til grund, ville det have været nærliggende at anvende ordet »während« (»i«). I den franske og den italienske version af bestemmelsen forholder det sig på samme måde. Fællesskabslovgiver har her valgt ordene »depuis« og »da« i stedet for »pendant« og »durante«.

9 — Min fremhævelse.

42. Som jeg allerede har redegjort for, støttes denne udlægning dog ikke af de øvrige sproglige versioner. Endvidere varierer valget af udsagnsordets tid i de forskellige sproglige versioner. I den tyske tekst hedder det »aufgehalten hat«, hvilket udtrykker en tidsmæssig nærhed til nuet. På nederlandsk har man valgt datidsformen »woonachtig was« og på engelsk førdatidsformen »had resided«.

43. En ordlydsfortolkning fører således ikke til en entydig konklusion. Imidlertid skal alle sprogversioner, ifølge Domstolens praksis, principielt tillægges den samme værdi, som ikke kan afhænge af størrelsen af den befolkning i medlemsstaterne, der benytter sig af det pågældende sprog [10].

44. Der er ikke tvingende grunde til at følge Kommissionens argument om, at der skal lægges en fortolkning til grund, der er forenelig med alle sprogversionerne — hvilket i det foreliggende tilfælde betyder, at det uafbrudte ophold skal ligge umiddelbart forud for tidspunktet for dødsfaldet.

45. I dommen i Akman-sagen [11] har Domstolen i en tilsvarende sag blot fastslået, at en ordlydsfortolkning i sådanne tilfælde ikke utvetydigt kan besvare det stillede spørgsmål. Denne sag drejede sig om, hvorvidt artikel 7, stk. 2, i associeringsrådets afgørelse nr. 1/80 af 19. september 1980 om udvikling af associeringen stiller krav om, at en tyrkisk arbejdstager fortsat har beskæftigelse, for at hans børn kan søge beskæftigelse i medlemsstaten. Ifølge ordlyden af bestemmelsen i den tyske version gælder, at den pågældende forælder skal have haft beskæftigelse »seit« (siden), i den franske version »depuis«, tre år, hvorimod man på nederlandsk anvendte det neutrale udtryk »gedurende«, som Domstolen endte med at følge. I den pågældende sag afviste Domstolen således den direkte tidsmæssige forbindelse, der var antydet ved udtrykket »seit«.

46. Da en ordlydsfortolkning af forordningens artikel 3, stk. 2, således ikke giver et utvetydigt svar på det stillede spørgsmål, skal denne bestemmelse ses i den sammenhæng, hvori den indgår, og fortolkes set i lyset af dens hensigt og formål.

47. Betingelserne for, at en arbejdstagers ret til at blive boende opstår, reguleres ved artikel 2 i forordning nr. 1251/70. Familiemedlemmers ret til at blive boende følger derimod af forordningens artikel 3. Der er herved principielt tale om en ret, der afledes fra arbejdstageren. Dette tydeliggøres af artikel 3, stk. 1, ved formuleringen: »[...] har ret til fortsat at blive boende der, hvis arbejdstageren efter artikel 2 har erhvervet ret til at blive boende på denne medlemsstats område«. Ved arbejdstagerens død bliver retten til at blive boende til en

10 — Jf. dom af 2.4.1998, sag C-296/95, EMU Tabac m.fl., Sml. I, s. 1605, præmis 36.

11 — Dom af 19.11.1998, sag C-210/97, Sml. I, s. 7519, præmis 31 ff.

selvstændig ret for hans familiemedlemmer. Hertil anføres i forordningens artikel 3, stk. 1: »Og de har også denne ret efter arbejdstagerens død.« Afgår arbejdstageren derimod ved døden under sin erhvervsmæssige beskæftigelse, før han har erhvervet ret til at blive boende — sagt med andre ord; ophører den erhvervsmæssige beskæftigelse, der er en forudsætning for at erhverve ret til at blive boende, i utide og uforudsigeligt — er arbejdstagerens uafbrudte ophold i to år i den medlemsstat, hvor han var erhvervsmæssigt beskæftiget, dog tilstrækkeligt til at give hans familiemedlemmer ret til at blive boende, jf. artikel 3, stk. 2. For så vidt er der også her tale om en ret for familiemedlemmerne, der afledes fra arbejdstagerens retsstilling, der imidlertid bliver til en selvstændig ret ved arbejdstagerens dødsfald. Systematikken i artikel 3, stk. 2, svarer for så vidt til systematikken i forordningens artikel 3, stk. 1.

48. I modsætning til den tyske regerings standpunkt giver en sammenligning mellem artikel 2 og 3 ingen yderligere holdepunkter. Ganske vist anvendes formuleringen »der, efter i mere end tre (eller to) år uafbrudt at have haft fast ophold«, ligeledes i artikel 2, stk. 1, litra a) og b). I denne bestemmelse er formuleringen ligeledes knyttet til det afgørende tidspunkt — henholdsvis for opnåelse af pensionsalderen eller for indtræden af uarbejdsdygtighed — på samme måde som artikel 3, stk. 2, knytter sig til tidspunktet for dødsfaldet. Men der er ingen holdepunkter for, at minimumsopholdsperioden efter artikel 2, stk. 1, i forordning nr. 1251/70 skal ligge umiddelbart forud for det afgørende tidspunkt, da ordlyden af de forskellige sproglige versioner ikke i dette tilfælde er entydig. I det normale tilfælde hvor beskæftigelsen ophører, dvs. ved opnåelse af pensionsalderen, kræves efter artikel 2, stk. 1, litra a), ud over beskæftigelse »i de sidste 12 måneder« udtrykkeligt også uafbrudt fast ophold »i de sidste tre år«. Sidstnævnte formulering er derimod ikke anvendt i artikel 3, hvilket taler for, at det uafbrudte ophold på to år, i henhold til denne bestemmelse, netop *ikke* skal ligge umiddelbart forud for tidspunktet for dødsfaldet.

49. Endelig taler artikel 5 i forordningen endda udtrykkeligt imod den antagelse, at de omstændigheder, der giver ret til at blive boende, skal ligge umiddelbart forud for det tidspunkt, hvor denne ret udøves. Ifølge denne bestemmelse har den person, der har retten til at blive boende, en frist på to år, inden for hvilken han kan forlade medlemsstatens område, uden at hans ret til ophold derved berøres. En systematisk fortolkning af forordningen indebærer således på ingen måde, at den uafbrudte opholdsperiode på to år, som giver ret til at blive boende i medfør af forordningens artikel 3, stk. 2, skal have ligget umiddelbart forud for dødsfaldstidspunktet.

50. For at få endelig klarhed må man derfor undersøge hensigten og formålet med bestemmelserne om familiemedlemmers ret til at blive boende. Retten til at

blive boende er ifølge anden betragtning til forordningen ensbetydende med, »at arbejdstageren har ret til at blive boende på en medlemsstats område, efter at han er ophørt med at have beskæftigelse dér«. Arbejdstageren skal således have mulighed for at bevare et tilhørsforhold, der er etableret ved hans ophold og beskæftigelse, også efter at hans erhvervsmæssige beskæftigelse er ophørt. Ifølge forordningens tredje betragtning indebærer arbejdskraftens bevægelighed inden for Fællesskabet, »at arbejdstagerne skal kunne tage beskæftigelse i flere medlemsstater efter hinanden uden af den grund at få ulemper«. Hvad angår familiemedlemmerne hedder det i syvende betragtning, at »når arbejdstageren benytter sig af retten til at blive boende, indebærer det, at også hans familiemedlemmer omfattes af denne ret; familiemedlemmerne skal have ret til at blive boende i tilfælde af arbejdstagerens død under hans erhvervsmæssige beskæftigelse [...]«.

51. Den familie, som er flyttet med arbejdstageren til en anden medlemsstat, eller som er fulgt efter ham, skal have mulighed for at blive boende i beskæftigelsesmedlemsstaten sammen med arbejdstageren, også efter at han er ophørt med at være erhvervsmæssigt beskæftiget. Ved arbejdstagerens død, uanset om den indtræder under eller efter den erhvervsmæssige beskæftigelse, skal familien ikke være tvunget til ændre det valg af opholdssted, som den har truffet.

52. Den grundlæggende betingelse for at erhverve ret til at blive boende er ifølge artikel 2, stk. 1, litra a), normalt en vis tilknytning til værtsmedlemsstaten, hvorved forstås en periode med uafbrudt ophold på tre år og en beskæftigelsesperiode på 12 måneder, der ligger forud for ophøret med erhvervsmæssig beskæftigelse på grund af alder. Det er først, når disse betingelser er opfyldt, at den person, der har ret til at blive boende, i henhold til forordningens artikel 5 har en frist på to år til at gøre sin ret gældende, uden at denne ret berøres af fravær uden for denne stats område.

53. Til forskel fra »den normale, forudselige afslutning af erhvervsmæssig beskæftigelse« [12], som danner grundlag for artikel 2, stk. 1, litra a), er et uafbrudt ophold i to år i den i forordningens artikel 2, stk. 1, litra b), første punktum, anførte betydning tilstrækkelig til at opnå ret til at blive boende i tilfælde af »uarbejdsdygtighed, som i utide og uforudseligt medfører beskæftigelsens ophør« [13]. I disse tilfælde har den person, der har ret til at blive boende, ligeledes en frist på to år efter forordningens artikel 5 til at beslutte, hvor han vil tage endeligt ophold [14]. Ved et sådant uforudseligt ophør med beskæftigelse har fællesskabslovgiver ladet et uafbrudt ophold i en periode på to år medføre ret til at blive boende. Den tilknytning til beskæftigelsesmedlemsstaten, som er etableret på grundlag af et uafbrudt ophold på to år, er under de givne omstændigheder tilstrækkelig ifølge forordningen.

12 — Jf. femte betragtning til forordningen.
13 — Jf. femte betragtning til forordningen.
14 — Jf. i den henseende sjette betragtning til forordningen.

54. Artikel 2, stk. 1, litra b), første punktum, er i tråd med artikel 3, stk. 2, første led. Hvis arbejdstageren afgår ved døden, mens han stadig har erhvervsmæssig beskæftigelse, er der ligeledes tale om et uforudseligt beskæftigelsesophør i utide. Ligesom familiemedlemmer i de tilfælde, som er omfattet af artikel 2, stk. 1, litra b), første punktum, kan påberåbe sig retten til at blive boende, efter at arbejdstageren har haft uafbrudt ophold i to år, kan de ligeledes i medfør af artikel 3, stk. 2, første led, påberåbe sig, at arbejdstageren tidligere har haft uafbrudt ophold i to år. Retsstillingen for arbejdstagerens familiemedlemmer etableres for så vidt gennem arbejdstagerens retsstilling i overensstemmelse med forordningens systematik.

55. Når et uafbrudt ophold på to år under de givne omstændigheder således er tilstrækkeligt til at opnå denne retsstilling, må toårsfristen i forordningens artikel 5, inden for hvilken retten bevares, også gælde i disse tilfælde. Det er først efter udløbet af toårsfristen, at det må antages, at den ret til at blive boende, som én gang er erhvervet, igen fortabes på grund af manglende udøvelse af retten.

56. Fraværsperioder på over tre måneder i den i forordningens artikel 4 anførte betydning har følgelig kun negative virkninger i forbindelse med opnåelse af denne retsstilling, idet det »uafbrudte« ophold afbrydes. Når denne retsstilling derimod er etableret, finder fristen på to år i forordningens artikel 5 til gengæld anvendelse.

57. Hvis dette ræsonnement overføres til det foreliggende tilfælde, betyder det, at Rama Givane, da han vendte tilbage til Det Forenede Kongerige i februar 1996 sammen med sin familie, kunne støtte ret på det uafbrudte ophold, han havde haft dér fra 1992 til 1995. Dette gælder så meget desto mere, fordi han ved at have haft ophold og beskæftigelse i Det Forenede Kongerige mellem 1992 og 1995, allerede har opfyldt betingelserne (undtagen i fem dage, hvor han dog havde ret til at være fraværende ifølge artikel 4) for at opnå ret til at blive boende, efter forordningens artikel 2, stk. 1, litra a), hvilket leder direkte til forordningens artikel 5, hvorefter en fraværsperiode uden for medlemsstaten i op til to år ikke har negative konsekvenser for udøvelse af retten til at blive boende.

58. Set fra denne synsvinkel kan Rama Givane antages at have opfyldt kravet om uafbrudt ophold i to år, da han afgik ved døden.

59. Uanset tidligere opholdsperioder kan kravet muligvis ligeledes anses for opfyldt efter følgende betragtning, som jeg blot vil fremkomme med subsidiært. Henset til, at

arbejdstageren uden negative retsvirkninger kan afbryde opholdet i op til tre måneder om året i henhold til forordningens artikel 4, skal arbejdstageren i løbet af en samlet periode på 24 måneder kun opholde sig mindst 18 måneder i beskæftigelsesmedlemsstaten. Den tilknytning til beskæftigelsesmedlemsstaten, der er en forudsætning for retten til at blive boende, opstår efter forordningen udtrykkeligt også under disse omstændigheder. Hvis man fiktivt medregner den tilladte fraværsperiode i Rama Givanes anden periode med uafbrudt ophold på næsten 21 måneder forud for hans død, har han ligeledes haft uafbrudt ophold i Det Forenede Kongerige umiddelbart forud for sin død, hvilket gav ham ret til at blive boende.

60. Der kan imidlertid ses bort fra disse betragtninger, da Rama Givane i overensstemmelse med det synspunkt, der er redegjort for ovenfor, kunne støtte ret på sin tidligere opholdsperiode, som i sig selv medførte en sikker retsstilling i forordningens betydning.

61. Da familiemedlemmernes ret til at blive boende er en afledt ret, indebærer det ikke nødvendigvis, at de skal have boet sammen med arbejdstageren i hele den periode, som danner grundlag for erhvervelse af denne ret. For at familiemedlemmerne ved arbejdstagerens død kan erhverve ret til at blive boende som en selvstændig ret — såvel i medfør af artikel 3, stk. 1, andet punktum, som efter forordningens artikel 3, stk. 2, første led — betyder det, at de under alle omstændigheder skal have boet sammen med ham ved hans død. Det er ubestridt, at denne betingelse er opfyldt i hovedsagen.

62. Artikel 3, stk. 2, andet led, taler ligeledes for, at der ikke stilles krav om minimumsopholdsperioder for familiemedlemmer, i modsætning til hvad Kommissionen hævder. Hvis arbejdstageren afgår ved døden som følge af en arbejdsulykke eller en erhvervssygdom, har hans familiemedlemmer ret til at blive boende i beskæftigelsesmedlemsstaten, uanset om de har tilbagelagt en minimumsopholdsperiode eller ej.

63. At kravet til en minimumsopholdsperiode kun gælder i relation til arbejdstageren, synes ligeledes rimeligt, fordi han således har mulighed for at opnå en stabil retsstilling hvad angår retten til at blive boende fremover, inden han lader sin familie flytte med.

64. Generelt indebærer familiesammenføring dybtgående ændringer for familien, såsom at forlade hjemlandet, sine sociale omgivelser og sin bolig, eventuelt skoleskift for børn i den skolepligtige alder, anskaffelse af en passende bolig og skabelse af en tilværelse i værtslandet osv. Det synes derfor absolut berettiget — hvis arbejds-

tageren allerede har opnået en stabil retsstilling — at en familie, som har taget dette skridt, ikke i værtslandet kommer til at befinde sig i en fase af retlig usikkerhed hvad angår dens ret til ophold. Dette gælder særligt i tilfælde af arbejdstagerens død, hvilket ofte vil være en uforudsigelig, tragisk hændelse for familien.

65. Henset hertil forekommer sondringen mellem artikel 3, stk. 2, første og andet led, vilkårlig. Forklaringen er dog sandsynligvis, at i tilfælde af dødsfald som følge af en arbejdsulykke eller en erhvervssygdom er årsagen til dødsfaldet opholdet i en anden medlemsstat, dvs. den erhvervsmæssige beskæftigelse. Under disse omstændigheder forekommer det urimeligt at nægte familien ret til efterfølgende ophold. Bestemmelsen viser, at rimelighedsbetragtninger ikke er forordningen fremmed, og at de relativiserer de krav, der stilles til visse frister eller til tilknytningen. Det gælder især, når bestemmelser, der bygger på rimelighedsbetragtninger, forekommer berettigede ikke blot af én, men af flere særlige grunde. Disse betragtninger bekræftes af den omstændighed, at det i henhold til artikel 4 er muligt at opholde sig uden for værtsmedlemsstaten i op til tre måneder — eller endnu længere på grund af aftjening af værnepligt — uden at det berører fristen for ophold negativt.

66. På baggrund af ovenstående betragtninger foreslår jeg, at anmodningen om præjudiciel afgørelse besvares således, at artikel 3, stk. 2, i forordning nr. 1251/70 ikke nødvendigvis kræver, at arbejdstageren skal have tilbagelagt to års uafbrudt ophold i en periode, der ligger umiddelbart forud for hans død, hvis og i det omfang han kan støtte ret på en tidligere uafbrudt opholdsperiode på to år i den i forordningen anførte betydning, og at denne retsstilling, i analogi med forordningens artikel 5, ikke er fortabt ved en fraværsperiode på over to år uden for beskæftigelsesmedlemsstaten.

67. Besvarelsen af andet til femte spørgsmål i anmodningen om præjudiciel afgørelse er en logisk konsekvens af den foreslåede besvarelse af det første spørgsmål.

Det andet spørgsmål

68. De rettigheder, arbejdstageren har erhvervet i opholdsperioden på to år, bevares efter en fraværsperiode fra værtslandet, der er længere end de tilladte tre måneder pr. år, der er omhandlet i artikel 4, stk. 1, hvis de, i analogi med artikel 5, ikke overstiger en periode på to år.

Det tredje spørgsmål

69. For adgangen til at bevare de rettigheder, som følger af tidligere uafbrudte opholdsperioder, gælder en tidsfrist for udøvelse heraf på to år, hvis opholdet efterfølgende afbrydes.

Det fjerde spørgsmål

70. De rettigheder, der er opnået på grundlag af tidligere opholdsperioder, bortfalder i tilfælde af afbrydelse af opholdet i over to år.

Det femte spørgsmål

71. En afdød arbejdstagers familiemedlemmer kan støtte ret på artikel 3, stk. 2, hvis arbejdstageren har opnået en stabil retsstilling ved at have haft uafbrudt ophold i en periode på mindst to år, og denne retsstilling ikke er fortabt på grund af en afbrydelse af opholdet i over to år.

VII — Forslag til afgørelse

72. Jeg foreslår, at de præjudicielle spørgsmål besvares som følger:

»1) Artikel 3, stk. 2 i Kommissionens forordning (EØF) nr. 1251/70 af 29. juni 1970 om arbejdstageres ret til at blive boende på en medlemsstats område efter at have haft beskæftigelse dér stiller ikke nødvendigvis krav om, at arbejdstageren skal have tilbagelagt to års uafbrudt ophold i en periode, der ligger umiddelbart forud for hans død, hvis og i det omfang han kan støtte ret på en tidligere uafbrudt opholdsperiode på to år i den i forordningen anførte

betydning, og at denne retsstilling, i analogi med forordningens artikel 5, ikke er fortabt ved en fraværsperiode på over to år uden for beskæftigelsesmedlemsstaten.

2) De rettigheder, arbejdstageren har erhvervet i opholdsperioden på to år, kan bevares efter en fraværsperiode fra værtslandet, der er længere end de tilladte tre måneder (der *kun* fører til en afbrydelse af det uafbrudte ophold i det pågældende værtsland, mens den stabile retsstilling er under opbygning), der er omhandlet i artikel 4, stk. 1, hvis de, i analogi med artikel 5, ikke overstiger en periode på to år.

3) For adgangen til at bevare de rettigheder, som følger af tidligere uafbrudte opholdsperioder, gælder en tidsfrist for udøvelse heraf på to år, hvis opholdet efterfølgende afbrydes.

4) De rettigheder, der er opnået på grundlag af tidligere opholdsperioder, bortfalder i tilfælde af afbrydelse af opholdet i over to år.

5) En afdød arbejdstagers familiemedlemmer kan støtte ret på artikel 3, stk. 2, hvis arbejdstageren har opnået en stabil retsstilling ved at have haft uafbrudt ophold i en periode på mindst to år, og denne retsstilling ikke er fortabt på grund af en afbrydelse af opholdet i over to år.«